

Tarih Ders Kitaplarında Arap ve Ortadoğu Algısının Dönüşümü: Tek Partiden Demokrat Partiye Geçiş

Ahmet Emin Dağ¹

Öz: Türkiye Cumhuriyeti, başlangıcından bu yana tarih yazımı ve öğretimi konusunda dönemsel olarak farklılaşan bir takım önceliklere sahip olmuştur. Tek parti döneminin önceliklerinden biri yeni bir ulus inşa etmek olduğu için, buna uygun bir tarih öğretimi kaçınılmazdı. Türk Tarih Tezi ile başlayan dönemsel arayışlar, Cumhuriyet neslinde oluşturulmaya çalışılan “biz” şuurunun bir de “diğerleri” kısmını birlikte oluşturmuştur. Tek parti döneminde, geçmişle yüzleşme ve yeni bir gelecek inşa etme kaygısındaki elitlerin, bu geçmişin bir parçasını oluşturan Araplarla hesaplaşması kimi zaman dinin toplumdaki rolüyle yüzleşmesini de beraberinde getirmişti. Ancak ülkedeki toplumsal dönüşüm ve uluslararası gereklilikler tek parti dönemini bitirdiğinde, yıllardır inşa edilen birçok müfredat maddesi ile birlikte Arap imajı da değişmeye başladı. Geçmiş ders kitaplarında dine, Ortadoğu’ya ve Araplara dair sıklıkla rastlanılan üslup yerini yeni bir dile bıraktı. Cumhuriyet tarihinin ilk iki döneminde yazılmış tarih ders kitaplarındaki bu dönüşüm, tarih yazımının dönemsel ihtiyaçlara boyun eğse dahi uzun vadede kendi gerçeklerini dayatacağını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap, Demokrat Parti, Ortadoğu, Tarih Eğitimi, Tek Parti Dönemi

Transformation of Arab and Middle East Perception in History Textbooks: Transition from Single Party to Democratic Party

Abstract: The Republic of Turkey has had a number of periodically differing priorities in historiography and history teaching since its inception. Since one of the priorities of the single-party era was to build a new nation, accordingly an appropriate history teaching was inevitable. Periodic searches, which started with the Turkish History Thesis, also created the “others” part along side with the “us” consciousness that was tried to be formed in the Republican generation. During the single-party period, the elites, who were anxious to face the past and build a new future, paid off with the Arabs, who were a part of this past, and this lead sometimes to bring religion to face its role in society But when the social transformation in the country and international requirements ended the one-party period, the Arab image began to change, along with many curriculum items built over the years. The frequently encountered style on religion, the Middle East, and the Arabs in past textbooks have left its place to a new language. This transformation in the history textbooks written in the first two periods of the history of the Republic has shown that even if historiography yields to periodic needs, it will impose its own realities in the long run.

Keywords: Arab, Democrat Party, History Education, Middle East, Single Party Period

¹Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, İstanbul, Türkiye, ahmetemindag@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8589-1102

1. Giriş

Tarih bilimi, bir toplumun köklerinin nerelere uzandığını, içinde buldukları coğrafyanın onlar için ne anlam ifade ettiğini ve gerçekte kim olduklarını anlamaya yarayan en önemli araçtır. Bu anlamda tarih, bir toplumun “biz” şuurunu oluştururken aynı zamanda, dünyadaki diğer insanların kim olduğunu ve geçmişten bugüne yaşadıklarını anlamamıza yarayan ve “ötekiler” hakkındaki şuurumuzu belirleyen en etkin araçtır.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren bu anlamda hem kendini hem de diğerlerini tanımlamak üzere tarih bilimiyle sıklıkla ama çapraşık bir ilişki kurmuştur. Bunu yaparken, tek parti döneminden başlayarak günümüze kadar uzanan süre içinde farklı şekillerde seyreden bu ilişki sürecinde kimi zaman tarihin içeriği ve üslubu, anakronik bir şekilde, zorlanmıştır.

Bu çalışma, söz konusu zorlamaların görünebileceği “Arap” ve “Ortadoğu” imajı üzerine tarihsel dönüşümü anlamayı hedeflemektedir. Bu çalışmada kullanılan yöntem, doküman incelemesi yoluyla toplanacak olan verilerin içerik analizine dayanmaktadır. Doküman incelemesi, çalışılacak konular hakkındaki ilgili yazılı ve basılı belgelerin analizini içermektedir. Burada bizim dokümanlarımız cumhuriyet tarihinin ilk iki döneminde yazılmış olan belli başlı tarih kitapları olacaktır. Bu kitaplar makalenin ilgili bölümlerinde liste halinde verilecek ve hangi kitaplardan alıntı yaptığımız daha kolay takip edilebilecektir. Döneme ilişkin tarih ders kitaplarından elde edilmiş olan bulgular, metinsel unsurların içeriği ve üslubu bakımından ele alınmaktadır. Bu çerçevede dönemin siyasi gelişmelerine paralel olarak şekillenen düşünsel ve kültürel değişim ile dine dair yaklaşımları da barındıran “Ortadoğu” ve “Arap” algısında ne gibi bir dönüşümün olduğu anlaşılmalı çalışılacaktır.

“Tek Parti Dönemi” denilince modern Türkiye tarihine özgü en izah edici kategorilerden biri olarak Atatürk ile İnönü dönemleri, yani 1923-1950 arası dönem kastedilecektir. “Demokrat Parti Dönemi” ise tartışmasız 1950-1960 arasındaki yılları ifade etmektedir. Bu açıdan çalışmanın araştırma evrenini, 1923-1960 yılları arasında Türkiye’de basılan ve okutulan belli başlı tarih ders kitapları oluşturmaktadır. Bu çerçeveye bağlantılı biçimde “Ortadoğu” ve o bölge ile özdeşleşmiş “Arap” “İslam” ve “Peygamber” gibi konuların dönemselsel değişimi izlenmeye çalışılacaktır.

Daha önce tek parti ve Demokrat Parti dönemlerindeki tarih ders kitapları ve tarih eğitime dair farklı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların tamamına yakını ya tek başına “tek parti dönemindeki” tarih ders içeriklerini veya tek başına Demokrat Parti dönemi tarih ders kitaplarının içerikleri ile ilgili farklı konuları

ele almaktadır. Bu anlamda tek parti ve Demokrat Parti dönemlerindeki, iki tarihsel döneme ilişkin tarih ders kitaplarında “Arap” ve “Ortadoğu” kavramları üzerinden karşılaştıran çalışmalar bulunmamaktadır. Bunun bir istisnası olarak *Bülent Akbaba* tarafından yapılmış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze tarih ders kitaplarındaki Arap imajını konu alan ve sınırlı sayıda tarih ders kitabını konu alan bir çalışma bulunmaktadır. Benzer şekilde, *Havva Akdağ*’ın hazırladığı Tek parti ve demokrat parti dönemlerini lise tarih ders kitapları üzerinden karşılaştıran bir yüksek lisans tezi bulunsa da, tezin içeriği, kavramsal ve içerik analizinden daha ziyade, tarih ders saatlerinin ve ders kitaplarının indeks incelenmesi ve karşılaştırılmasından oluşmaktadır.

2. Tarih Kitabı Yazmak

Tarih bilimi, insanlara mensup olduğu millete aidiyet duygusu konusunda güçlü veriler sunan, sadakatinin kökenlerini keşfetmesi ile ilgili tatmin edici yanıtlar veren bir bilim dalıdır. İnsan toplulukları nereden geldiklerini bilmeye duydukları ihtiyaç kadar diğer insanların geçmişlerini ve tecrübelerini öğrenmeye de muhtaç olduğu için, tarih bilimi insanlara “geçmiş” ile “şimdi” arasında bağ kurmasına ve “geleceğine” ışık tutmasında yardımcı olmaktadır (Kurşun, 2011, s. 4).

Tarih yazımı, “kaynağa güven” ve “tarafsızlık” gibi iki önemli bileşene dayalı olarak şekillenir. Ancak tarihi yazanın bir insan olduğu ve bu kişinin belirli bir toplumun üyesi olduğu dikkate alındığında, kendi toplumuna ilişkin tarihi verileri yazarken hislerinin etkisi altında kalabilme ihtimali göz ardı edilmemektedir. Bu etkilenme, tarihi olayları değiştirme ve çarpıtma şeklinde değil, ama kendi içinde bulunduğu koşullara göre önem sırasını değiştirme veya seçtiği kavramlarla kendini gösterebilmektedir (Togan, 1981, ss. 113-115).

Tarih kitapları, sadece müellifinin kapasitesi, kabiliyeti ve düşünüş biçiminden değil bununla birlikte yazıldığı dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel atmosferinden etkilenerek ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi tarih ders kitapları da bundan istisna olmadığı için bir yandan yazarlarının dünya görüşünü; hepsinden önemlisi yazdıkları dönemin düşünsel ve ideolojik önceliklerini yansıtmaktadır (Kartal, 2019, ss. 25-31).

Cumhuriyetin erken dönemlerinde yönetici elitlerin en önemli amaçları arasında millî kimliğin oluşturulmasında, etnik, dini, sosyal ve bölgesel farklılıkları bir potada eritip ortak değerlere dayalı bir yeni birey ve toplum oluşturmak bulunuyordu. Dolayısıyla tüm bilimsel ve sosyolojik araçlarla birlikte tarih eğitimi ve kitapları da böylesi bir ideali gerçekleştirecek hayati bir rol oynamak üzere kurgulanmıştı

(Yıldırım, Şimşek, 2017, ss. 367-389). Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk tarihi ve onun yazımı konusu, toplumsal belleğin yeniden inşasında kilit unsurlardan biri haline gelmiş ve tarih dersleri bir anlamda toplumu yeni ideallere göre hazırlama ve milli kimliği oluşturmada temel roller oynamıştır.

Tarih dersinin eğitim sistemi içerisinde bu işlevini yerine getirmesinde en önemli materyallerden birini ders kitapları oluşturmuştur. Bu bakımdan ders kitaplarının tek parti döneminde sair zamanlardakinden daha fazla siyasi bir işlev kazandıkları rahatlıkla söylenebilir (Vurgun, Brina, 2021, ss. 126-139).

Batıdaki tarih yazımında, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi sonrasında, dinin belirleyiciliği kaybolduğu için müfredat konusunda Avrupa etkisinin güçlü biçimde hissedildiği Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki tarih yazımında din ve onu ilgilendiren diğer olguların etkisi giderek zayıflamıştır (Durand, Durand, 2001, ss. 58-68). Benzer şekilde, seküler Türk kimliği oluşturma hedefi çerçevesinde hayatın tüm alanları tasarımılanırken, bunu desteklemek üzere, dini çağrıştıran her konu gibi “Arap” ve “Ortadoğu” ile zorunlu olmadıkça ilişki pek kurulmamış veya kurulduğunda da negatif bir ilişki olmasına özen gösterilmiştir. Tarih yazımında dinin baskın karakteri yerine milliyetçiliğin ön plana çıkarılması milli tarih üretilmesi açısından yakın vadede iş gördüyse de Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan ortamda farklı ulusların birbirlerinden uzaklaşması gibi bir sonuç yaratması bakımından potansiyel bir sorun alanı da oluşturmaktaydı (Göksun, 2011, ss. 24-28).

Bu anlamda Arap dünyasının tarihi yazılırken Türklerden nasıl bahsedildiği veya tam tersi Türkler kendi tarihini yazarken Araplardan nasıl bahsedileceği konusu sadece o dönemin değil, sonuçları günümüze dek uzanan önemli bir bilimsel içerik sorunu haline gelmiştir. Kısaca “biz” ve “öteki” ayrışmasını ileri taşıyan ve ulusların birbirinden nefret etmesiyle sonuçlanan bu tür bir tarih yazıcılığının, günümüze yaklaştıkça etkisini kaybettiği öne sürülmekle birlikte, en azından 20. yüzyılın ilk dönemlerinde oldukça popüler bir yöntem olduğu söylenebilir (Şimşek, Alaslan, 2014, ss. 1-19).

Cumhuriyetin ilk döneminde, büyük ölçüde gayrimüslim topluluklardan arındırılma sürecini de yaşayan Türkiye, Müslüman kimliği ile Türk kimliğinin iç içe geçtiği bir döneme girmişti. Bu geçişle birlikte ulus inşa sürecinde yeni bir kimlik oluşturulması gündeme geldiğinde, Türk milli kimliği içinde en fazla etkisi bulunan Araplar ve onları çağrıştıran her şey ötekileştirilme durumu ile karşı karşıya kaldı (Işık, Eşitti, 2018, ss. 161–186).

Cumhuriyetin ilk yıllarında genç nesle sadece var olan değerleri değil, aynı zamanda devrimler sayesinde ulaşılmak istenilen değerleri de benimsetme amacı doğrultusunda tarih ders kitapları birer araca dönüşmüştür. Buradan hareketle, yüzlerce yıldır birlikte yaşamış olan Türkler ve Araplar arasındaki

ilişkilerin cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında nasıl ele alınacağı sorunun cevabı çok net olmasa bile, o dönem siyasilerinin zihninde “ne olması gerektiğine” dair fikir netti. Bu dönem Türk tarih ders kitapları yazarlar, Copeaux’un isabetli tasnifiyle, bir halkın diğer bir halkın tarihini sahiplenme derecesini ve laik bir devlet olarak İslam dinini nasıl sunacağı sorunsalının cevabını vermek zorundaydı (Copeaux, 2000, ss. 202-205).

Bir bölgeyi veya halkı ve inançlarını anlatırken kullanılan kavramlar, o halka ve bölgeye ilişkin müellifin gerçek düşüncelerini yansıtan en önemli ipucudur. Bu nedenle tarih eğitiminde kullanılan kavramsal çerçeve, kendi tarihimize veya başka bir toplumun tarihine nasıl bakıldığını, kavramların nesnel-öznel olma dengesinin nasıl tutturulacağı ve öğrencinin zihin dünyasını tümüyle etkileyecektir. Bu anlamda kavramların doğru yerde ve doğru biçimde kullanımı, tarih terminolojisinin doğru biçimde oluşturulması konusunda tek parti döneminde iyi bir sınav verildiğini söylemek mümkün değildir (Köstüklü, 2004, ss. 1-28).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih ders kitaplarını yazan tarihçilerin en önemli açmazlarından birini içinde buldukları ideolojik dönüşüm sürecinin baskısı oluşturuyordu. Özellikle tarihe yerel milliyetçi idealler gözlüğünden bakmak her ne kadar ulus oluşum sürecine hizmet etse de, tarih bilimine hizmet etmediği kesindir. Bu dönemde tarihçiler, Hobsbawm’ın deyimiyle tarihçi olmayan insanların kullandıkları yalan yanlış hammaddeleri üretmek gibi bir misyonun başrol oyuncusu olma riski ile karşı karşıya kalmıştır (Hobsbawm, 1999, ss. 400-415).

Aslında cumhuriyet dönemi tarih kitabı yazarları da muhtemelen Walsh’ın işaret ettiği gibi, sadece geçmişte yaşanmış bir takım olayları anlatıp bırakmakla işlerini yapmış olmayacağını biliyordu. Bunun için olayları içinde buldukları tarihsel koşullar içinde yorumlasa bile, ilerlemeci anlayış konusunda cüretkâr genellemeler yapmak zorundaydı. Ama sonraki dönemlerde, bu genellemeler nedeniyle gerçeklerle tarihçinin idealindeki düşünceler birbirine karışabilmiştir (Walsh, 2006, ss. 15-20).

Tarih yazımının, bir ulusun kendi ve diğer toplumlarla ilgili algısını inşa eden bilimsel bir kaygı ve aynı zamanda siyasi bir araç olması, hemen her ülkenin ortaklaştığı bir risk alanıdır. Bu riski fazlasıyla almış olan Cumhuriyetin ilk dönem yazarları, “bilimsel tarafsızlık” ile “misyoner tarihçilik” rollerinin birbirine karıştığı uyumsuz bir birliktelik oluşturmuştu. Bu dönemde üretilen eserlerin hedef haline getirdiği “diğerleri” algısının içeriği, sonraki dönem tarihçilerce farklı biçimde doldurulduğunda bu birlikteliğin büyümesi bozulmaya yüz tutacaktır.

3. Tek Parti Dönemi Tarih Ders Kitapları

Yeni Cumhuriyetin resmi eğitim politikalarına dair ilkeleri belirleyecek unsurlar, aslında çok erken bir tarihte 1921’de toplanan I. Maarif Kongresi’nde ilk defa dillendirilmişti. Bu ilkelerin en önemlileri eğitimin *millî, çağdaş ve dinamik nitelikte* olacağı şeklinde özetlenebilir. Aynı hedefler, 15 Temmuz 1923’te toplanan I. Bilim Heyeti (*Heyet-i İlmiyye*) toplantısında da yinelenerek, yeni devletin uygulayacağı eğitim müfredatı konusu ele alınmıştır. Bu toplantıda, tarih ve vatandaşlık eğitimi konuları öne çıkarken, 3 Mart 1924 tarihinde *Tevhîd-i Tedrîsât*’ın ilânı ve müfredat programlarında yapılan ilk büyük değişiklik gelmiştir. 23 Nisan 1924’te başlayan II. Bilim Heyeti (*Heyet-i İlmiyye*) toplantısında Türkiye Cumhuriyeti’nin ilkeleri ile bağdaşmayan ders ve konuların ayıklanması, din ve hanedan eksenli içeriklerin kaldırılıp yerine millî ve lâik nitelikteki içerikleri yerleştirilmesi kabul edildi (Kandal, 2019, ss. 387-412).

Osmanlının son dönemlerinde okullarda uygulanmakta olan tarih müfredatı, çok büyük değişikliklere uğramadan Cumhuriyet’in ilk yıllarında da yürürlükte kaldıysa da 1923’ten başlayarak ilk on yıl içinde kademeli değişiklikler yapılmıştır. İlkokullardaki tarih dersleri üçüncü sınıfta 1, dördüncü sınıfta 2 ve beşinci sınıfta 2 saat olmak üzere haftada toplam beş saat olarak okutulmaya başladı (Aslan, 2011, ss. 717-734).

Bu çerçevede 1928-1930 yılları arasında ortaöğretimde okutulacak olan tarih ders kitaplarının büyük bölümü oluşturuldu (Tablo 1). Bu dönem yazılan tarih kitapları arasında, *Tarih-i Umumi*, *Türkiye Tarihi*, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, *Türk Tarihinin Ana Hatları (Methal)* gibi dört kitap dikkat çekmiştir. Bizzat Atatürk’ün emriyle yazılan “Türk Tarihinin Ana Hatları” kitabı 1929 yılında ismi Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti sonra Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (ve nihayet 1935 yılında Türk Tarih Kurumu olacak olan) heyet üyeleri tarafından kaleme alınmıştı. Bu çerçevede 1931 yılında kronolojik sırayı gözetten dört ciltlik yeni ders kitapları basıldı. Bunlar; “Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar” alt başlığını taşıyan *Tarih I*, “Orta Zamanlar” alt başlığını taşıyan *Tarih II*, “Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı – Türk Tarihi” alt başlığındaki *Tarih III* ve “Türkiye Cumhuriyeti” alt başlığını taşıyan *Tarih IV* adlı kitaplardan oluşuyordu (Akdağ, 2005, ss. 28-60).

Millî Mücadele döneminde ilkokullar için “*Millî Tarih*” kitapları yayınlayan Mehmet Fuat (Köprülü), aynı adla 1924 ve 1926 yıllarındaki düzenlemelere uygun daha hacimli iki kitap hazırladı. Meşrutiyet dönemi yazar ve öğretmenlerinden İhsan Şerif (Saru), Ahmet Refik (Altınay), Ahmet Halid (Yaşaroğlu) ve Emin Ali (Çavlı) ilkokullara yönelik olarak *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*, *Çocuklara Tarih-i Osmanî*, *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri* ve *Bizim Tarih* gibi adlarla ders kitapları yayınladılar (Çapa,

2012, ss. 1-28).

Seviye	Tarih	Kitap Adı	Yazarı
İlkokul	1924	Bizim Tarih	Ahmet Halit
İlkokul	1924	Milli tarih	Köprülüzade Mehmet Fuat
İlkokul	1925	Türkiye Tarihi	Ahmet Refik
İlkokul	1926	Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri	İhsan Şerif
İlkokul	1927	Türk Çocuklarına Tarih Dersleri	Emin Ali
İlkokul	1927	Cumhuriyet Tarihi	İhsan Şerif
İlkokul	1928	İlk Mekteplere Tarih Dersleri	Ali Reşat
İlkokul	1928	Çocukların Tarih Bilgisi	Ahmet Refik
Ortaokul	1924	Yeni Tarihi Umumi I, II, III	Ali Reşad
Ortaokul	1923	Umumi Tarih I, II	Ahmet Refik
Ortaokul	1924	Türkiye Tarihi	Köprülüzade Fuad
Ortaokul	1924	Türkiye Tarihi	Hamid ve Muhsin
Ortaokul	1928	Umumi Tarih I, II, III	Emin Ali

Tablo 1. 1923-30 arasında okutulan ilk ve ortaokul tarih ders kitapları (Vurgun, Özdemir, 2020, s. 339).

Cumhuriyet döneminde geçmişin toplumsal ve siyasal yapısından farklı yeni bir toplumsal model inşa edilmesi hedeflendiği için, eğitimde geçmişin izlerini taşıyan birçok unsurun ayıklanması veya tamamen iptal edilmesi belirli bir süre almıştır. Bu süreç içinde geçmişten miras alınan ve olumsuzlanan birçok unsur gibi Osmanlı dönemi ile hesaplaşmanın bir bölümü bu tarih kitapları üzerinden yapılmıştır (Şeritoğlu, 2019, s. 55-59).

Tüm idealizmine rağmen 1924 yılı müfredatında, Avrupa merkezli tarih öğretimi çok fazla değişmemiş, Türk tarihinden ziyade, genel tarih ve Avrupa tarihine öncelik verilmişti. Ama bu programın Osmanlı döneminden en dikkat çeken farklarından biri ise İslam tarih ve medeniyetine yer verilmemiş olmasıydı. İlk, ortaokul ve liselerde uygulanan bu tarih programı, 1927 yılında bazı tadilata uğramışsa da; asıl değişiklik Türk Tarih Tezine göre 1930'dan sonra yapılmıştır (Alaca, 2017, s. 53).

Ders kitapları konusu yeni Cumhuriyetin genel anlamda tarih yazıcılığı konusundaki öncelikleriyle bağlantılı olduğu için sistematik bir bütünün parçası olarak kurgulanmalıydı. Yani ders kitaplarındaki içerik ve üslup yazarların bireysel kabiliyetlerinden daha ziyade merkezi bir planlamanın parçası olarak yürütülmeliydi. Yusuf Akçura ve Reşit Galip gibi tarihçi kişiliklerin TBMM'de milletvekili olması, yeni cumhuriyetin üretmeye çalıştığı tarih tezi çalışmalarında işi kolaylaştırmış ve Atatürk'ün direktifleriyle *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* bu siyasetçiler tarafından kurulmuştu. Geçmişle ve içinde bulunduğu

coğrafya ile hesaplaşmayı da içine alan *Türk Tarih Tezi* tarih-öncesi anlayışın laikliği ile bir altın çağ yaratmaya uğraşmıştır. Türk Devriminin katı-laik politikacıları, dünyevi köklerin birçok açıdan, Orta Asya'da ya da Anadolu kazı alanlarında İslam öncesi geçmişin toprak kazılarak çıkartılması sonucunda kanıtlanabileceğine inanmışlardı. Bu dönem kimi Türk tarih yazıcıları zamana ve mekana adaletsiz davranmak gibi bir yara almıştır (Behar, 1992, s. 197).

1924'te hazırlanan ilk temel eğitim programı, uygulamada görülen sonuçlara göre 1926 ve 1936 yıllarında yeni ihtiyaçlara göre yeniden revize edilmiştir. Türkçe okuma, tarih ve ahlak derslerinin ağırlık taşıdığı bu yeni müfredat içinde amaç, iyi yurttaşlar yetiştirmektir. 1936 yılından itibaren hazırlanan yeni program ise iktidar partisinin ilkelerine göre daha yoğun bir siyasi içerik kazanmıştı. Eğitim programları, temelde Türkiye Cumhuriyeti'nin esasları ve yetiştirmek istediği insan tipi hedef alınarak oluşturulmuş, içerikleri ve öğretim yöntemleri de buna göre belirlenmiştir (Budak, Budak, 2014, ss. 377-393).

Tüm bu sürece rağmen 1930'larda yazılan ders kitapları her ne kadar belirli bir ideolojik atmosferde yazılmış olsa da, en azından tarihin önemli noktalarını gözetmede önemli ölçüde insafli oldukları da söylenebilir. Örneğin, üslup bir yana, Ortadoğu coğrafyası ve özellikle Arabistan ve Araplarla ilgili tarihi ve beşeri anlatımların oldukça objektif ve tarihi kaynaklara uygun olduğu görülmektedir. İslam öncesi Arap coğrafyasına dair tasvirler, gelenekler, beşeri özellikler, dini yaşam, siyasi durum ve hatta edebiyat konusunda dahi yüksek düzeyli bir bilgi anlatımı söz konusudur (*Kemalist Eğitimin Ders Kitapları (1931-1940)*, ss. 79-112). Ancak bu insafli anlatıya rağmen yine de milliyetçi ideallerle eşgüdüm halinde yeni bir Türk Tarih Tezinin gerektirdiği anakronik dokunuşlar yapılarak sadece Arapların değil, bölgedeki tüm milletlerden daha üstün bir medeniyete sahip olan Türkler geçmiş çağlardan itibaren, bu bölgenin (Ortadoğu'nun) önemli bir aktörü olarak sunulmuştur (Akbaba, 2014, ss. 337-356).

Bu arada Arap toplumları ile zihinsel ayrışma çabaları sürse de, yeni Cumhuriyetin eğitim müfredatı içinde Arapça eğitimi ve Arapça ders kitaplarının basımı 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Bu anlamda erken dönem Cumhuriyet aydınları, bir yandan dini alanı daraltıp seküler alanı genişletmeyi hedeflerken, din dili olarak varlığını koruyan Arapça ile ilgili en azından belirli bir dönem boyunca olumsuz bir politika ve müfredat geliştirmekten kaçınmıştır (Uçar, Şen, 2015, ss. 93-106).

İlk uygulamalardan sonra hazırlanan müfettiş raporları öğrencilerin milli duygularının güçlendirilmesi konusunda yapılması gereken reformlara dair geniş öneriler getirmiş ve bu çerçevede kitapların millileştirilmesi konusu üzerinde bir kez daha ısrarla durulmuştur. Raporlarda, Türkçe kitapların hala milli kültüre yabancı birçok unsur barındırdığına dikkat çekilerek bunlardan temizlemesi tavsiye edilmekteydi. Bunun gereği olarak ilköğretim kitaplarındaki okuma parçalarının daha iyi anlaşılması için kitapların sonuna Arapça

ve Farsça kelimeler kullanılmadan Türkçe kelimelerle birer sözlük eklenmesi tavsiyesi önemliydi (Alp, 2009, ss. 105-136).

Müfredatın millileştirilmesi ve sekülerleştirilmesi amacındaki eğitim programlarının, Osmanlıdan miras alınan sistemde olduğu gibi “dini kimlik” gibi bir sorunu yoktu. Ama bireysel ahlaki değerlerin teşvik edileceği yeni bir motivasyon kaynağı bulunması ihtiyaç olduğundan, gerek ilkokul ve gerekse ortaokul müfredatında, ahlaki davranış kuralları dinin emirleri olarak değil, iyi vatandaş olmanın gereği olarak öğretilmeye başlamıştır. Bu dönem vatandaşlık ve ahlaki değerler kategorisindeki ders kitaplarında, bireysel gelişimle ilgili konular %76,9'luk hacim kaplarken, toplumsal uyum %20,5, dini inanç kategorisi ise sadece %2,6 oranında yer almıştır (Alabaş, 2018, ss. 55-87).

Tarih ders kitaplarında da yukarıdaki önceliklere uygun bir anlayış çerçevesinde Osmanlı ve Selçuklu ile özdeşleşmiş olan “İslam’ın altın çağları” övünülecek bir unsur olmaktan çıkarılmıştır. Bunun yerine Türklerin İslam’ı kabul etmeleri ile başlayan süreç ve katkılarını nesnel bir şekilde anlatan tarihi gelişmeler yalın bir şekilde anlatılmıştır. Hatta aşağıda görüleceği gibi, Türklerin İslam’ı kabul etmeleri, Türklerden ziyade İslam’ın kendi faydasına bir olgu olarak öğretilmiştir (Ozan, Kuş, 2021, ss. 237-257).

Bu dönem hazırlanmış ders kitaplarının içerik ve üslup analizini en iyi şekilde özetleyen metin, yine bizzat bu tarih kitaplarının giriş bölümünde bulunabilir. 1931 yılında basılan dört ciltlik tarih kitabının ilk cildindeki giriş bölümünde uzun yıllar Türk tarihinin İslam tarihinin gölgesinde kaldığı ve adeta değersizleştiği ima edilerek, kitabın yazım amaçları şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Bütün bu menfi cereyanlar tabii olarak, mektep programları ve mektep kitapları üzerinde dahi tesir gösterdi ve Türklüğün çadır, aşiret, at, silah ve muharebe mefhumları ile müradif tutulması an’anesi mektep kitaplarımıza kadar girdi. Türk Tarihinin, inkar edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini, bütün hakikatleri ile meydana çıkarabilmek tarih tedrisatından bu boşluğu doldurabilecek kitap hazırlamak...” (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1931, s. VI).

Tek parti döneminde hazırlanmış tarih kitaplarında dinden bahsedilirken Araplara özgü bir oluşum gibi söz edilmesi, milliyetçi tarih eğitiminin önemli bileşenlerinden biri olarak görünmektedir. Pozitivist tarih anlayışının bir gereği olarak “vahiy” olgusu inanca dair bir kavramdan çok, Arap bir peygamberin düşünsel süreci sonucu gelen bir çıkarım olarak öğretilmiştir. Peygamber hayatı kutsal bir olgu olmaktan ziyade, toplumsal dönüşümü sağlamaya çalışan ve Hıristiyanlık hakkında edindiği bilgileri sistematik hale getirip yeni bir düşünce okulu oluşturan bir mücadele insanı olarak anlatılmaktadır. Böyle bir anlatım

sayesinde, sadece Araplarla araya mesafe koymamakla kalmamış, bir anlamda onlarla bağlantılı geçmişten tümüyle ayırmaya işaret etmektedir (Ertaş, 2018, ss. 261-280).

“Bu suretle Muhammed, Musa dini Hıristiyanlık hakkında bilgi sahibi oldu. Muhammed çok anlayışlı bir insandı. Arap kabilelerinin putlara tapmalarını, dağınık olarak yaşamalarını, geri ahlak ve adetlerini hiç hoş görmüyordu. Yıllarca vaktini düşünmekte geçirdi. En sonra bu tanrıya inanmak gerek olduğunu yagmağa başladı. Fakat ilk zamanlarda kendisine pek az kimse inandı. Bundan sonra Muhammed savaşarak dinin yaymağa çalıştı. Birkaç savaştan sonra Mekke’yi ele geçirdi. Arap kabilelerinin çoğu inanarak veya korkarak kendisine boyun eğdiler. Öldüğü zaman İslamlık bütün Arabistan’da yayılmış gibi idi.” (Unat, 1938, ss. 26-27).

O dönemin özelliğine uygun olarak Araplardan bahsedilirken anlatının önemli bir kısmı nesnel özellikler taşısa bile, Türklerle Araplar arasındaki ilişkilere gelince birden bire kavramsal çerçeve değişmekte ve eleştirel bir üsluba geçilmektedir. Türk tarihi üzerine üretilmek istenilen yeni literatürün en önemli hedeflerinden biri Türklerin aslında eski çağlardan beri tarihin en önemli öznelerinden biri olduğunu ispatlamak olduğu için, yedinci yüzyıldan itibaren yeryüzü sahnesinde bulunan İslam dönemi ile sınırlanamayacak kadar derinlere uzanmaktaydı. Dolayısıyla ilk çağ medeniyetlerinden itibaren Türklerin sahip olduğu bu derinliği ima edecek şekilde tarih çalışmaları yürütülmüştü (Taşkın, Şimşek, 2017, ss. 1533-1548).

“Arapların istila amaçlarını İslamlığın yayılması gibi dinî bir ülküye atfetmek kesinlikle doğru değildir. Özellikle Emevî halifelerine, inanmadıkları ve çok kere aşağıladıkları Muhammed dininin yayılması gibi bir amaç atfetmek, gerçekten çok uzaklaşmaktır. Onlar yalnız zengin ve bayındır ülkeleri talan etmek, gittikçe genişleyen bütçelerine yeni yeni gelir kaynakları bulmak gibi alçakça emeller arkasında koşmuşlardır. Asırlardan beri hâkim yaşayan Türkler, doğal olarak bu çapulcuların hükmü altına giremezlerdi. İslam dinini kabul ederek efendilikten mevaliliğe (köleliğe) inemezlerdi. Bunun içindir ki Emeviler bir asra yakın bir müddet uğraştıkları halde Türkler arasında İslam dinini yayamamış ve küçük Türk beyliklerini bile hâkimiyetleri altına alamamışlardır. Türkler ancak kendilerini köle yapmak isteyen Arapların efendisi olmaya karar verdikten sonradır ki, kütle halinde İslam dinine girmişlerdir.” (Kemalist Eğitimin Ders Kitapları (1931-40), s. 146).

Tek parti dönemi tarih ders kitaplarında Arapların Türklere karşı geçmiş savaşları konusunda oldukça sert ifadeler genellikle Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Arap ayaklanması söz konusu olduğunda daha da sertleşmektedir:

“... tahripkâr Arap istilasının biricik ve uğursuz sonucu şu oldu: Türkellerindeki yüksek medeniyet bütün eserleriyle beraber mahvoldu. Bunca bayındır ve zengin şehir birer birer harabe haline geldi...”

“... Osmanlıya doğrudan doğruya tabi olan Müslümanlar, özellikle Araplar, halifelğe ihanetle düşmanlarının tarafına geçip Osmanlılar aleyhine savaşa katıldılar. Bunların başında Peygamber sülalesinden geldiğini iddia eden Mekke Şerifi ve oğulları da vardı!” (Kemalist Eğitimin Ders Kitapları (1931-1940), ss. 140-143).

Yeni Cumhuriyet, Birinci Dünya Savaşı sebebiyle Araplar konusunda olumsuz bir yargı taşıdığı için bunun günlük gazete ve mecmualara yansımaları şaşırtıcı değildi. Ancak bu algının popüler kültür araçları dışında kalıcı etki uyandıran gerçek eğitim müfredatına yansımaları daha önemlidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında patlak veren Şerif Hüseyin ayaklanması, cumhuriyet dönemi aydınlarının negatif Arap imajı konusunda başvurduğu en önemli araçlardan biri olarak Arap algısının şekillenmesinde etkili olacaktır. Bu yönüyle söz konusu ayaklanma, yeni neslin zihinlerinde oluşturulmak istenen Arap imajının yanı sıra, yeni değerler etrafında toplumu birleştirmek üzere bir “öteki” oluşturma amacına hizmet etmiştir (Çiçek, 2012, ss. 169-188).

1930’lu yılların başından itibaren tarihin rasyonel bir takım ilkelere bağlı olarak çalışması gereken bir bilim dalı olarak ele alınması gereği daha fazla tartışılmaya başladı. Bu anlamda yapılan tarih kongrelerinde, geçmişin menkıbe ve abartılı anlatılarından ziyade, bilimsel verilerle desteklenecek bir tarih anlatısı arayışı eğitimciler arasında tartışılmıştır. Sadece kitaplara dayalı değil, arkeolojik bulgular başta olmak üzere farklı kaynakları işin içine katan çabalar gösterilmiştir. Tarihin en önemli malzemesi yaşanmış olaylar olduğu için, geçmişteki olayları değiştirmek mümkün olmasa da, onların anlatısını farklı dini, milli ve felsefi çıkarılara göre yansıtma konusundaki esneklikler ortaya konulmuştur (Akçura, 1932, ss. 577-607).

Seviye	Tarih	Kitap Adı	Yazarı
Ortaokul	1933	Orta Mektep İçin Tarih I, II, III	Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
Ortaokul	1939	Ortaokul İçin Tarihi I, II, III	Maarif Vekilliği

Tablo 2. 1940-1950 Yılları Arasında Ortaöğretimdeki Tarih Kitapları (Alaca, 2017, s.54).

Bu eleştirilere rağmen 1930’lu yıllardaki tarih ders kitaplarının, Türk Tarih Tezine daha sıkıca bağlı olduğu söylenebilir. Bu yıllarda, bir önceki dönemin yaklaşımı biraz daha ileri götürülerek ders kitaplarında (Tablo 2) Arap toplumlarına dair “dindaşlık” yaklaşımı tamamen terk edilmekte ve Araplara özgür “Arap

bir peygamber” imajı güçlendirilmektedir. Onları tanımlarken dini üslup yerine artık etnik bağlamlı yeni bir yaklaşım ortaya konularak sadece “Araplar” olarak nitelenmeye başlanmış ve onların Ortaçağda içinde bulunduğu olumsuz nitelikler ve yaşam tarzları konu edilmiştir (Altıntaş (vd.), 2018, ss. 9-16).

“Muhammed’in peygamberliğinin başlangıcına dair birçok rivayet vardır. Bunlar pek çok efsaneyle karışmıştır. Gerçekten Peygamberin ilk söylediği Kuran ayetlerinin ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Muhammed uzun bir devirdeki düşüncülerin mahsulü olan ayetleri lüzum ve ihtiyaçlara göre bildiriyordu. Bununla beraber kendisini harekete geçiren kuvvetin tabiatın üstünde bir varlık olduğu samimi bir şekilde inanıyordu.” (Kemalist Eğitimin Ders Kitapları (1931-1940), s. 91).

Lise tarih ders kitaplarında Türk-Arap ilişkilerinin aktarımında ve Arap imajının sunumunda 1931-1938 ile 1938-1950 söylemi birbirine daha yakın bir çerçeve sunmakta, asıl değişim 1950’den sonra yazılan kitaplarda gözlenmektedir. Tarih ders kitaplarında Türk-Arap ilişkilerinin sunumu ve Arap imajının aktarımı tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda geçmişten günümüze doğru geldikçe normalleşmekte, tarih yazımı daha bilimsel bir perspektif sunmakta, farklı milletlerin ötekileştirilmesinden uzaklaşmaktadır.

O dönemin tarih kitaplarında Ortadoğu, Arap ve İslam imajını objektif olarak bulmak fazla mümkün olmasa bile, bir coğrafi bölge olarak Ortadoğu ile ilgili verilerin ilk dönem kaynaklarında oldukça nesnel olarak anlatıldığı dikkat çekmektedir. Bugünkü ifade ettiği siyasal çağrışımların çok ötesinde ilk dönem coğrafya kitaplarında Ortadoğu diye bir ifadeye atıf olmaksızın Türkiye’nin komşu bölgelerinden biri olarak kabul edilmekte ve gayet objektif bir ulusal çizgi çizilmektedir:

“Türkiye, Osmanlı saltanatının yıkılması üzerine Türk milleti tarafından kurulan yeni bir devletin ismidir. Bu devlet eski saltanat gibi muhtelif milletleri ve ülkeleri ihtiva etmeyip, millet ve memleket itibariyle tamamen bir vahdet arz eder. Coğrafi bir tabir olarak Türkiye, yeni teşekkül eden Türk devletinin milli ülkesini ifade eder” (Selen, 1930, s. 4).

Bu dönem henüz Ortadoğu olarak isimlendirilmediği için bölgenin genelinden bahsedilmemekte, ama ayrı ayrı Arap yarımadası, Suriye, Irak, İran ve Filistin bölgeleri konu edinmektedir. Buralardan bahsederken, mevcut mandater rejimlerin varlığına işaretle genel siyasi durum belirtildikten sonra, bölgedeki etnik ve dini dağılımlar temelinde sosyo-ekonomik detaylar üzerinde durulmaktadır (Sağdıç, Özkan, 2018, ss. 159-174).

Aslında, Araplarla ortaklaşa paylaştığımız geçmiş tarihsel dönemlerin salt bir “Arap tarihi” olmaktan çıkarılıp Müslüman Türkleri de ilgilendiren bir “İslam tarihi” konusu olması tartışması güncelliğini bugün dahi korumaktadır. İslam tarihinin aslında Türk tarihinin bir parçası olarak ele alınması ve Türklerin tarihte İslam’ın yayılmasına katkıları vb. başlıklar özelinde sahiplenici yaklaşım, günümüze doğru geldikçe değişmekte ve tek parti döneminin yargılayıcı yaklaşımından sahiplenici bir duruşa dönüşmektedir (Taşkıran, Tarık, 2019, ss. 12-29).

1920’li ve 1930’lu yıllarda oluşturulan tarih kitaplarında belirgin iki amacı hissetmek zor değildir: Birincisi, Türk Tarih Tezi çerçevesinde ulus olma bilincini oluşturma; ikincisi de, toplumu çağdaş medeniyet seviyesi ve laik bir yapıya ulaştırmadır. Ancak, tek Parti yönetiminin Atatürk döneminde, daha çok eski kurumların değiştirilmesi ve İslâm öncesi Türk kültürü ile ilişki kurulması çalışmaları ağırlık kazanırken, İsmet İnönü dönemi tarih ders kitaplarında laiklik uygulamaları daha köktenci bir nitelik kazanmaya başlayacaktır (Akdağ, 2005, s. 115).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Arap dünyasına yönelik çok da objektif olmayan günlük haberlerde en hafif tabirle sitemkârlık havası sezilmek mümkündür. Buna rağmen dönemin bağımsızlıkçı anlayışı göz önüne alındığında Arap ülkelerini ilgilendiren işgal karşıtı çabalar Türkiye’deki basında büyük ilgi ve destek görebilmiştir. Fas’taki ulusal direnişe verilen medyatik desteğin yanı sıra örneğin Türkiye’yi çok seven Mahmut Nedim Paşa’nın faaliyetlerinden dolayı Yemen hakkında çıkan olumlu haberler dikkat çekicidir (Kurşun, 2010, ss. 67-76).

Bu tür istisnalar dışında yeni bir ulus inşası ve vatandaşlık anlayışında değişim hedefi yolunda geçmişle hesaplaşmaya dair unsurlar konulmakla birlikte tüm kültürel aidiyet unsurları reddedilmiş değildir. Araplara dair olumsuz bir algı olmakla birlikte öncelikli düşman kategorisinde oldukları da söylenemezdi. Zira dönemin eğitim müfredatı içinde iç ve dış düşman yaklaşımında dış düşman olarak öncelikle Yunanlılar öne çıkarken, iç düşman sınıflamasında saltanat idaresi vurgulanmaktaydı (Balcı, Aslan, 2020, ss. 41-63).

Bu dönem yazılan tarih ders kitaplarında *Arap*, *Ortadoğu* ve *İslam*’ı çağrıştıran her olumsuz imge aslında, geçmişle bir hesaplaşma amacındaki yeni yönetimin bu üç kavrama sıkı sıkıya bağlı Osmanlı ile hesaplaşmasının da bir yöntemi gibidir. Özellikle Osmanlı tarihi içinden tartışmalı figürlerin ve olayların seçilmesi müelliflerin işlerini kolaylaştıran bir rol oynamaktaydı. Aslında bu durum sadece ilk dönem cumhuriyet aydınlarına özgür bir davranış sayılmazdı da. Zira Türkiye’de dönemselsel olarak tarihe ve tarihsel şahsiyetlere karşı bakış açılarındaki değişimler ve seçmeci yaklaşım, farklı iktidarlar döneminde günümüze kadar süre gelmiştir (Alaca, 2017, ss. 49-65).

1940’larla birlikte, 1930’ların destansı ve romansı unsurlar taşıyan tarih anlayışından uzaklaşılma ve adeta bir geçiş dönemi başlamıştır. Tek parti döneminin kendini en yoğun hissettirdiği 1940’lı yıllardaki tarih ders kitaplarının (Tablo 3) önceki dönem ile sonraki dönemi birbirine bağlayan bir üslup taşıdığı söylenebilir.

Seviye	Tarih	Kitap Adı	Yazarı
İlkokul	1945	İlkokul Tarih IV, V	Reşit Faik Unat – Kamil Su
Ortaokul	1945	Ortaokul Tarih I, II, III	Ali Haydar Taner

Tablo 3. 1940-1950 Yılları Arasında Ortaöğretimdeki Tarih Kitapları (Alaca, 2017, s.54).

Bu dönemki ilkokul dördüncü sınıf kitabında Arap toplumu ve Peygamber ile ilgili ifadeler, tıpkı önceki dönemin kitaplarının izinden giderek pozitivist bir üslup taşımaktadır. Bilgi yanlışı da bulunan kitapta yazar peygamberliğin doğası ile ilgili yine oldukça seküler bir yaklaşım sergilemektedir:

“Müslümanlık dinini kitabı olan Kuran’da yazıldığına göre Muhammet 40 yaşında iken kendisine Cebrail adlı bir melek görünmüştü. Bu melek, kendisine peygamber olduğunu bildirmek göreviyle Allah tarafından gönderilmişti. Muhammed, Cebrail’in söylediklerine inandı ve kendisinin peygamber olduğunu ilana başladı” (Unat, Su, 1945, s. 93).

Aynı dönemde ortaokul ikinci sınıflar için yazılmış olan tarih ders kitabında Araplar ve yaşadıkları bölgeler tanımlanırken oldukça nesnel bir üslup kullanılmış ve o dönem var olan durum detaylı olarak izah edilmiştir. Burada toplumsal özelliklerden uzun uzun bahsedilen bölüm sonrasında dine ve peygambere ilişkin açıklamalarda da aynı pozitivist üslup korunmuştur:

“Muhammet birdenbire ‘ben Allah’ın peygamberiyim’ diyerek ortaya çıkmamıştır. O Arapların ahlak ve adetlerinin pek fena ve ıslaha muhtaç olduğunu anlamış, bunları ıslah için tenha yerlere çekilerek yıllarca düşünmüştür. Yıllarca süren düşünmeden sonra ayetler okuyarak vatandaşlarını İslam dinine davete başlamıştır. Muhammet, namuskârlıkla işe başladı. Menfaat gözetmeyerek ortaya atıldı. Onun gayesi, muhitin ahlakını, dinini ve içtimai hayatını düzeltmekti” (Taner, 1945, s. 44).

Ortaokul öğrencileri için hazırlanan kitabın 62. Sayfasında, “Türk-Arap mücadelesi” başlığını taşıyan bölümü ise satır aralarında 1930’lu yıllardakini hatırlatan ve Arapları küçümseyen bir üslup bulunmaktadır. Ama üslup bir yana anlatının içeriği gerçeği yansıtmaya çabalamıştır:

“Türklerin üzerine atılmak için artık fırsat gözetiyorlardı. Bu fırsat gecikmedi. Türk beyleri ve hanları arasında vuruşmalar başladı. Araplar bundan istifade ederek Taharistan ve Maveraünnehir gibi Türkellerine tecavüz ettiler. O zaman burada yüksek bir medeniyet vardı. Birçok şehirler ve mamur köyler vardı. Maveraünnehir ve Taharistan’daki Türkler, ticaretle, Çin’e, Hinde, İran’a, Bizans’a gidip gelirlerdi. Kendilerine mahsus yazıları vardı. En küçük köylerinde bile mektep bulunurdu.”

Bu dönemki tarih ders kitaplarında Araplar ile Türkler arasındaki ilişkiler bağlamında, önceki dönem yazılmış kitaplara göre üslubun biraz daha ılımlı bir şekle bürünmeye başladığı söylenebilir. Buna rağmen, iki halkı birbiriyle karşılaştırırken, Türk Tarih Tezinin izlerini açık biçimde görmek zor değildir. Türklerin Araplardan üstün olduğunu belirten cümleler, küçültücü tabirler olmasa bile, 1930’lardaki kitapların üslubuna çok yakındır:

“İslamiyet devrinde ilim ve maarif çok ileri gitmiştir. Fakat bu devirde ilim ile uğraşanların çoğu Araplar değil, diğer kavimlere mensup adamlardır. İslam medeniyeti, kendi kuruluşunu diğer milletlere ve bilhassa Türklere ve İranlılara borçludur. İslamiyet ortaya çıktığı zaman Türkler yüksek bir seviyeye ve eski bir medeniyete sahip idiler. Bunlar İslamiyet’i kabul ettikten sonra da bu dinin yayılmasına hizmet etmişlerdir.” (Unat, Su, s. 106).

4. Demokrat Parti Dönemi Tarih Ders Kitapları

Demokrat Parti’nin 1950 yılında iktidara gelişi ile birlikte devletin tüm kurumlarında yukarıdan aşağıya doğru bir değişim rüzgarı başladı. Bu, zihniyet ve ideolojik anlamda çok köklü bir dönüşüm olmasa bile, en azından sonraki yıllarda yaşanacak olan daha büyük değişimlere zemin hazırlayacak siyasal ve zihinsel bir ara süreci başlatmıştı (İnan, 2014, ss. 247-258).

Siyasal kültürün değişmeye başlaması kendini eğitim politikalarında da gösterirken, toplanan eğitim şuraları ile yeni dönemde eğitime yeni bir yön verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öne çıkan iki konudan biri, kalkınmakta olan Türkiye’nin ihtiyacı olacak teknik elemanların yetiştirilmesi için mesleki eğitimin güçlendirilmesi; ikincisi ise din eğitimi konusunda toplumdaki gelen taleplerin uygun yöntemlerle yerine getirilmesiydi (Akgül, 2020, ss. 631-647). Bu yeni talep ve ihtiyaçlara uygun ders müfredatı ve kitaplarının hazırlanması önemli bir eşiğin bulunduğunu gösteriyordu. Demokrat Parti’nin önceki dönemlere göre en önemli yeniliklerinden biri eğitimin sistemini din ile barıştırmak olduğu için, bu değişimi müfredatın tüm

sosyal alanlarında hissetmek mümkün olacaktır. Bunu yaparken, dini bir anlamda devletin koruması altına alırken, öbür yandan onun saygınlığına zarar verecek eğitim içerikleri değişmeye başlamıştır (Tangülü, 2012, ss. 389-410).

Tarih öğretimi ve ders kitapları bu değişikliklerden bağımsız olmamıştır. Yazdırılan yeni tarih ders kitaplarında (bkz Tablo 4) dinle barışmanın doğal bir sonucu olarak başta Arap imajı olmak üzere, Ortadoğu denilince zihinlerde çağrışım yapan tüm olgulara dair daha nesnel bir bakış geliştirilmek istenmişti. Bunun sonucunda sadece bilgilerin içeriği değil, üslubu da oldukça değişmeye başlamıştır.

Okul	Tarih	Kitap Adı	Yazarı
İlkokul	1954	İlkokul Tarih IV	Himmet Akın-Çağatay Uluçay
Ortaokul	1952	Ortaokul Tarih II	Emin Oktay
Ortaokul	1959	Ortaokul Tarih I, II, III	Ali Ekrem İnal-Nurettin Ormanlı
Lise	1952	Lise Tarih III	Emin Oktay
Lise	1954	Lise Tarih II	Niyazi Akşit
Lise	1956	Lise Tarih II	Bedriye Atsız-Hilmi Oran

Tablo 4. 1950-1960 Yılları Arasındaki Tarih Kitapları (Alaca, 2017, s.55).

Geçmiş dönemde hazırlanmış olan tarih ders kitaplarında Arapların yaşam tarzına dair anlatılar daha insafli cümlelerle ifade edilirken, peygamberle ilgili cümleler de artık “Hz. Muhammed” diye kurulmaya başlamıştır. Zihinlerde Arapları “vahşi” olarak canlandırmaya neden olan aynı çöl betimlemeleri, artık daha “normal” bir anlatı dili ile anlatılmaya başlamıştır:

“Arapların çoğu bedevi (göçebe) idiler. Bedeviler çöl ortasında bulunan vahalarda ve Arabistan yaylasında otururlar, koyun, at ve deve beslerlerdi. Her ailenin kendisine mahsus kıldan yapılmış birer çadırı bulunurdu. . .”(Oktay, 1952, s. 46).

Benzer bir üslup değişikliği, peygamberi niteleyen ve onun hayatını anlatan ifadelerde de gözlenmektedir. Yukarıda işaret edilen tek parti dönemi tarih kitaplarındaki “yalın” ve “soğuk” dil yerini daha “tarafgir” ve “sıcak” bir dile bırakmıştır:

“Hz. Muhammed daha gençliğinde iken diğer Mekkelilerden ayrı bir düşünce ve inanışta idi. O Mekkeliler gibi putlara tapmaz, yalan söylemez ve kimseyi incitmezdi. Büyük, küçük bütün Mekkeliler Hz. Muhammed’i severler ve ona her işinde namuslu ve çok doğru bir insan olduğu için Muhammedü’l-Emin derlerdi. . .”(Oktay, s. 47).

Tek parti döneminde yazılan tarih ders kitaplarında Türklerin Müslüman oluşuna dair anlatılan ve adeta öfke dolu söylemler yerine artık daha yumuşak ve hatta Türkler ile Arapları birbiriyle dost gösteren bir dil başlamıştır. Önceki dönemde yağmacı Araplara karşı adeta kendi medeniyetini koruma mücadelesi veren Türkler analogisi yerine, tarihte iyi ilişkiler kurmuş iki toplumsal grup anlatısı ağırlık kazanmıştır:

“Abbasiler zamanından itibaren Türklerle Araplar arasında başlayan iyi münasebetler Türklerin İslamı benimselerine yardım etti. Bunun sonunda Türkler, İslam memleketlerine inmeğe ve İslamlara yardım etmeğe başladılar. Bundan önceki dersimizde gördüğümüz gibi Halife Mutasım zamanında Türk-Arap münasebetleri çok arttı. . . Türkler bu tarihten itibaren temiz kanlarını Müslümanlık uğrunda dökmeğe başladılar. Araplar, Türklerin bu eşsiz kahramanlıkları karşısında bütün askerlik işlerini onların kahraman ellerine bırakarak hiçbir işe karışmadılar. Bu yüzden Türkler bir müddet sonra Abbasi İmparatorluğunun bütün işlerine el attılar. Asker, komutan, vali ve devlet memuru olarak işbaşına geçtiler. . .” (Oktay, s. 91).

Bu dönem yazılan kitaplarda tek parti döneminin Türk Tarih Tezi çerçevesinde, Türkleri tarihin ana öznesi haline getiren yaklaşımın izleri yine de görülmektedir. Ortadoğu ile ilgili bahislerde ilk başlangıç noktasını Mezopotamya tarihi ve Sümerlerle başlatan ve onların Türklerle arasında güçlü bağlara işaret eden anlatı halen sürmektedir. Bu bağ kurmak için “*Sümer dili son ekler almak suretiyle cümle kurulan bir dildir ki bu bakımdan Türkçeye benzemektedir*” denilmekle yetinen yeni dönem tarih ders kitapları, Ortadoğu’da Türklerin tarihin görünmeyen öznesi olduğunda ısrarcıdır. Benzer şekilde Hititlerin de gerek yaşam biçimleri ve gerekse ulaşılmış oldukları medeniyet seviyesi açısından Türklere benzediği belirtilmiş ve bu ispatlayacak her hangi bir arkeolojik bulguya dayandırma ihtiyacı hissedilmemiştir (Atsız, Oran, 1956, ss. 31-48).

Bu dönem yazılmış tarih kitapları, Ortaçağda Araplar tarafından kurulmuş devletlerin yayılmacılığını yoğun biçimde eleştiren tek parti dönemi tarih ders kitaplarının tersine, bu seferleri medeniyet taşıyıcı bir faktör olarak yorumlamıştır:

“Araplar geniş bir imparatorluk kurdukları gibi parlak bir medeniyet de yarattılar. Müslümanlık Araplara yeni bir hukuk ve devlet nizamı getirmişti. Kısa zamanda imparatorluk içinde yaşayan ve Müslümanlığı kabul eden diğer milletlerin de çalışmalarıyla fikir, ilim ve sanat bakımından yüksek bir medeniyet meydana getirildi. Türklerin ve İranlıların bu medeniyetin yaratılmasında büyük hisseleri vardır.” (Akşit, 1954, s. 64).

1950'lerden itibaren tarihe daha "insafli" yaklaşımın yanı sıra, daha bilimsel metotlarla yaklaşıldığı da söylenebilir. Bu bağlamda özellikle, önceki yıllarda çok fazla sahiplenilmeyen Osmanlı Tarihi ile İslam Tarihi konuları, olmaları gereken içerik ve üsluba doğru önemli ölçüde ilerlemiştir. Türk Tarih Tezine biraz yumuşatarak sahip çıkan Demokrat Parti dönemi önceki dönemlerden farklı olarak Ortadoğu'da Araplar ve diğer Müslüman toplumların inşa ettiği geçmiş tarihi başarılar da takdir edilmektedir:

"İslamiyet'te fikir hayatının kaynağı Kuran'dır. Arap bilginleri çeşitli yönlerden Kuran üzerinde titizlikle ve dikkatle çalıştılar. Arap lügat ve grameri yapıldı. Fikir hayatı bilhassa Abbasiler zamanında büyük bir gelişme gösterdi. İslam hukukuna ve dinine ait bir takım bilimlerin teşekkül etti. Müspet ilimlerde de diğer milletlerden faydalanarak orijinal eserler meydana getirildi. Bu bakımdan Müslüman medeniyetinde gelişen ilimleri iki kısma ayırabiliriz: İslami ilimler ve Müspet ilimler" (Akşit, s. 68).

Tek parti dönemindeki tarih ders kitaplarında Araplara karşı eleştirilerin en önemli sebebini oluşturan "Arap Ayaklanması" meselesi çok küçük farklarla yeni dönem kitaplarında da olumsuz bir unsur olarak yer almakta; asıl suçlu olarak İngilizler ima edilmektedir:

"... Bu suretle Filistin ve Irak cepheleri de teşekkül etti. Bundan sonra İngilizler, Hicaz ve Filistin Araplarını isyana teşvik ederek Osmanlıları bu cephelerde müşkül bir duruma soktular. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Arap isyanının elebaşısı oldu. Hicaz elimizden çıktı. ..." (Oktay, 1952, s. 261).

Bu dönem tarih ders kitapları ile tek parti dönemini ayıran teknik farklılıklardan biri de, önceki dönem hazırlanan ders kitaplarında CHP'nin parti tüzüğüne, tarih eğitiminin bir parçası olarak yer almasıydı. Çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte eğitim müfredatı içindeki CHP'ye özel siyasi unsurlar, 1950'den sonra basılan ders kitaplarında metinden çıkarılmıştır (Akdağ, 2005, s. 116).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kırk yılındaki iki farklı dönemde hazırlanmış olan tarih ders kitaplarında Arap olgusu ve onu ilgilendiren diğer kavramlar konusundaki değişimi gözleyebileceğimiz aşağıdaki tablo, yaşanan tarihsel dönemi özetlemektedir. Tablonun en solunda Arap kelimesini ilgilendiren farklı temalar üzerinden tek parti ve Demokrat Parti dönemlerini karşılaştırmak üzere alıntılar yapılmıştır. Bu alıntılar söz konusu dönemlerde yazılmış tarih ders kitaplarından yapıldığı için, sembolik yönü ağır basmakla birlikte, dönemin ideolojik dönüşümünü yansıması bakımından bir fikir vermektedir.

Tema	Tek Parti Dönemi	Demokrat Parti Dönemi
Arap Toplumu	“Çapulcu ve geri ahlaka sahip Araplar” (Unat, Tarih V, s. 27)	“Vahalarda yaşayan göçebe Araplar” (Oktay, Ortaokul Tarih II, s. 47)
İlk Türk-Arap İlişkileri	“Tahripkar Arap istilası” (Kemalist Eğitimin Ders Kitapları -1931-1940, s. 141.)	“Türkler ile iyi münasebetlerdeki Araplar” (Oktay, Ortaokul Tarih II, s. 91)
Türklerin Müslüman oluşu	“Türkler, Arapları köle yapmak istediğinde Müslüman oldu” (Unat, Tarih V, s. 27)	“Türk-Arap münasebetleri çok arttı... Türkler bu tarihten itibaren temiz kanlarını Müslümanlık uğrunda dökmeğe başladılar” (Oktay, Ortaokul Tarih II, s. 91)
Arap Ayaklanması	“Halifeye ihanet eden Araplar” (Kemalist Eğitimin Ders Kitapları -1931-1940, s. 142)	“İngilizler, Hicaz ve Filistin Araplarını isyana teşvik ederek Osmanlıları bu cephelerde müşkül bir duruma soktular.” (Oktay, Tarih Lise III, s. 261)
Araplar ve ilim	“İslamiyet devrinde ilim ileri gitmişti ama ilim ile uğraşanların çoğu Araplar değildi” (Unat-Su, İlkokul IV. Sınıf Tarih, s. 106.)	“Araplar geniş imparatorluk ve parlak bir medeniyet yarattılar” (Akşit, Lise Tarih II, s. 64)
Peygamber	“Muhammet” (Unat, Tarih V, s.26)	“Hz. Muhammed” (Oktay, Ortaokul Tarih II, s. 47)
Peygamberlik ve Vahiy	“Muhammet’in peygamberliği efsaneyle karışıktır, ayetleri düşünüp ihtiyaca göre bildiriyordu” (Kemalist Eğitimin Ders Kitapları -1931-1940, s. 91)	“Sevilen güvenilir, namuslu ve çok doğru bir insan, Muhammedü'l-Emin” (Oktay, Ortaokul Tarih II, s. 47)

Tablo 5. “Arap” ve “Ortadoğu” ile ilgili kavramların tarih ders kitaplarında işlenişi

Yukarıdaki tabloda sembol olarak seçilmiş kelimeler üzerinden yapılan karşılaştırma, Cumhuriyetin ilk iki döneminde yazılmış tarih ders kitaplarındaki üslup değişimini açık biçimde göstermektedir. Bu değişim, aslında sembolik bir değişimden daha çok bu kavramların ifade etmiş olduğu anlam dünyasına bakışın da değiştiğini gösteren bir işaret olarak yorumlanabilir. Tarih ders kitaplarında seçilen kelimelerin bu değişimi, aslında Cumhuriyet Türkiye’sinde değişen siyasal iktidarların eğilimini de yorumlamada bir gösterge sayılabilir.

5. Sonuç

Her ülkenin kendi tarihini yazma ve onu kendi halkına öğretme konusunda öncelikleri ve bir ideolojisi bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de, kuruluşundan itibaren kendi tarih perspektifini oluşturma ve öğretme konusunda projeler üretmiştir. Bu projelerin uygulamaya geçirilmesi sürecinde değişen iktidarlara ve dönemselliklere göre farklı metot ve araçlar kullanılmıştır. Bu nedenle, Osmanlı sonrası yeni bir ulus inşa sürecindeki tek parti dönemi tarih öğretimi kimi zaman “abartılı” sayılabilecek milliyetçi temellere oturtulmuştur. Üretilen Türk Tarih Tezi, milli bir tarih oluşturma ve Cumhuriyet nesline yeni bir “geçmiş” inşa etme konusunda yine de önemli bir rol oynamıştı.

Ancak, Cumhuriyet neslinde oluşturulmaya çalışılan “biz” şuurunun bir de “diğerleri” kısmının oluşturulması kaçınılmazdı. Bu anlamda, haklı biçimde, Osmanlı hanedanlığından Yunanlara kadar birçok “öteki” bulunuyordu. Bu ötekiler içinde yüzlerce yıl birlikte yaşamış olan Türkler ve Araplar, sadece bir millet olmanın ötesinde “din” bağları nedeniyle ayrı bir yerde durduğu için onlarla zihinsel ayrılış daha zorlu bir süreci gerektiriyordu. Bu nedenle Tek parti döneminde, geçmişle yüzleşme ve yeni bir gelecek inşa etme kaygısındaki elitlerin, bu geçmişin bir parçasını oluşturan Araplarla hesaplaşması doğal ama zorlu bir süreç olarak gelişti. Bu bir yanıyla, Türkiye toplumunda günlük hayatın birçok alanını kuşatmış görünen dinin belirleyici rolüyle çatışmayı da getirebiliyordu. Ancak ülkedeki toplumsal dönüşüm ve uluslararası gereklilikler tek parti dönemini bitirdiğinde, yıllardır inşa edilen birçok müfredat maddesi ile birlikte Arap imajı da değişmeye başladı. Geçmiş ders kitaplarında dine, Ortadoğu’ya ve Araplara dair daha dışlayıcı ve ötekileştirici olarak yorumlanabilecek birçok yaklaşım değişti. Tek parti dönemi tarih kitaplarında sıklıkla rastlanılan üslup yerini, Araplar ve onları ilgilendiren her konu hakkında farklı bir dile bıraktı.

Cumhuriyet tarihinin ilk iki döneminde yazılmış tarih ders kitapları üzerinden gördüğümüz bu dönüşüm, tarih yazımının dönemsel ihtiyaçlara boyun eğse dahi uzun vadede kendi gerçeklerini dayatacağını göstermiştir.

Kaynaklar

- Akbaba, B. (2014). Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan günümüze lise tarih ders kitaplarında Türk-Arap ilişkilerinin sunumu ve Arap imajı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 337-356. DOI: 10.17152/Gefad.86664
- Akçura, Y. (1932). Tarih yazmak ve tarih okutmak usullerine dair. *Birinci Türk Tarih Kongresi 2-19 Temmuz Konferanslar Müzakere Zabıtları*, Ankara, 577-607.
- Akdağ, H. (2005). *Tek parti ve Demokrat Parti dönemi lise tarih ders kitaplarının muhtevası*, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akgül, H. (2020). Demokrat Parti döneminde Milli Eğitim şûraları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(2), 631-647. 10.16951/atauniiibd.688428
- Akşit, N. (1954). *Lise Tarih II*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Alabaş, R. (2018). Cumhuriyet’in ilk yıllarında ilk mekteplerde insani ve toplumsal değerler eğitimi: Resimli, yeni Musâhabât-I Ahlâkiye ve Medeniye ders kitabı örneği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), 55-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/39883/473396>
- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 556-578.

- Alp, H. (2009). İlkokul kitaplarını inceleme komisyonunun raporları (1924-1927). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 8(15-16), 105-121. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/942/1063>
- Altıntaş, İ. N. (vd.) (2018). Milli değerlerin ders kitaplarındaki yeri: Cumhuriyet çocuklarına tarih dersleri örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Yüksek Okulu Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 9-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahievransaglik/issue/65352/1006879>
- Aslan, E. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkokullarda izlediği ilköğretim programı: 1924 ilk mektepler müfredat programı. *İlköğretim Online*, 10(2), 717-734. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8592/106833>
- Atsız, B., Oran, H. (1956). *Tarih Lise I*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Balcı, D., Aslan, E. (2020). İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte Musâhabât-ı Ahlâkiyye ders kitaplarında devlet algısının dönüşümü. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 41-63. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/56945/801191>
- Behar, B. E. (1992). *İktidar ve Tarih Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Budak, L., Budak, Ç. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne ilkokul programları (1870-1936). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181(181), 377-393. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/21491/230369>
- Copeaux, E. (2000). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. Ali Berktaş (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çapa, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Türkiye'de tarih öğretiminin tarihçesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 1-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trkede/issue/13296/496318>
- Çiçek, M. T. (2012). Erken Cumhuriyet dönemi ders kitapları çerçevesinde Türk ulus kimliği inşası ve 'Arap ihaneti'. *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, 17(32), 169-188.
- Durand, W., Durand, A. (2001). *Tarihten Alınacak Dersler*, İstanbul, Bedir Yayınları.
- Ertaş, H. (2018). Cumhuriyet dönemi ders kitaplarına alınan hadislerin Türkçe çevirilerinde görülen aşırı yorum ve sapmalar. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 261-283.
- Göksun, Y. (2011). *Suriye ilk ve ortaöğretim ders kitaplarında Türkler ve Türk imajı*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Hobsbawm, E. (1999). *Tarih Üzerine*. Osman Akınhay (Çev.), Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Işık, M., Eşitti, Ş. (2018). Extreme nationalist discourse in the early period of the Turkish Republic and its reflection in the Turkish Media: The case of the journal
- Gök-Börü. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 27(2), 161-186. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/41425/500644>
- İnan, S. (2014). Demokrat Parti dönemi (1950-1960) siyasi kültür. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11(41), 247-258. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/52786/697451>
- Kandal, S. C. (2019). Atatürk Dönemi'nde yurttaşlık dersleri: Tarihsel süreç, ders kitapları ve programlar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(2), 387-412. 10.18513/egetid.661563
- Kartal, S. (2019), Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ideolojisi ve 'Andımız' metni. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 25-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/51619/669125>
- Kemalist Eğitimin Ders Kitapları* (1931-1940), 3. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Köstüklü, N. (2004). İlk ve ortaöğretimde tarih öğretimi: Problemler ve öneriler. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 14(41), 1-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44273/546588>
- Kurşun, Z. (2010). Türkiye'deki Yemen imajı ve alternatif bir açılım olarak Türk-Yemen ilişkilerine yeniden bakmak. *Ortadoğu Analiz*, 2(21), 67-76.
- Kurşun, Z. (2011), *Tarih Metodu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Oktay, E. (1952). *Ortaokul Tarih II*. İstanbul: Kültür Basımevi.
- Ozan, H., Kuş, Z. (2021). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Vatandaşlık öğretim programlarında kimlik inşası. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 237-257. 10.51725/etad.954628.
- Sağdıç, M., Özkan, S. H. (2018). Erken Cumhuriyet dönemi coğrafya ders kitaplarında Türkiye'nin komşuları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 159-174. 10.17679/inuefd.439189.
- Selen, H. S. (1930). *Lise, Orta ve Muallim Mektepleri İçin Coğrafya Dersleri*. Sınıf 8, Tefeyyüz Kitaphanesi. İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Şeritoğlu, H. (2019). *Cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında Osmanlı imajı*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

- Şimşek, A., Alaslan, F. (2014). Milliyetçi tarihten milli tarihe, çatışmacı eğitimden barışçı eğitime doğru Türkiye’de tarih ders kitapları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32926/365773>
- Taner, A. H. (1945). *Ortaokul II Tarih*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tangülü, Z. (2012). Demokrat Parti dönemi eğitim politikaları (1950-1960). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 389-410. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26137/275285>
- Taşkın, A., Şimşek, A. (2017). Cumhuriyet dönemi ilkököl tarih/sosyal bilgiler ders kitaplarında eskiçağ tarihinin öğretimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1533-1548.
- Taşkıran, H., Tarık, R. (2019). İran ve Türkiye’deki ortaöğretim islam tarihi ders kitaplarında dört halife dönemi: Karşılaştırmalı bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 12-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/46641/558477>
- Togan, Z. V. (1981). *Tarihte Usul*, İstanbul: Enderun Yayınları 3. Basım.
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. *Tarih I-Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Uçar, H., Şen, M. (2015). Osmanlının son, Cumhuriyetin ilk eğitim müfredatında Arapça eğitimi. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 93-106.
- Unat, F. R. (1938). *Tarih V*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Unat, F. R., Su, K. (1945). *İlkokul IV. Sınıf Tarih Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Vurgun, A. Brina, N. (2021). Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ilkököl tarih ders kitaplarında Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları. *International Primary Education Research Journal*, 5(2), 126-139. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iperj/issue/64344/915619>
- Vurgun, A., Özdemir, Y. (2020). Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki (1924-1928) ilkököl tarih ders kitaplarında milli mücadele döneminin siyasi ve diplomatik gelişmeleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (66), 335-377. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/57463/789406>
- Walsh, W. H. (2006). *Tarih Felsefesine Giriş*, İstanbul: Hece Yayınları.
- Yıldırım, T. Şimşek, A. (2017). Erken Cumhuriyet Dönemi’nde “Biz”in inşası: Tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 367-389. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/31116/337727>

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluřlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: “Tarih Ders Kitaplarında Arap ve Ortadoğu Algısının Dönüşümü: Tek Partiden Demokrat Partiye Geçiş” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılacak tüm etik ihlallerde “*Universal Journal of History and Culture*” hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazarlara aittir.